УДК 161/162:340.13:343.4
DOI: https://doi.org/10.31359/2079-6242-2025-50-23

М. Теплюк, доктор юридичних наук, заступник Керівника Апарату Верховної Ради України – Керівник Головного юридичного управління, заслужений юрист України, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України
ORCID ID: 0000-0001-6340-1352

О. Тубелець, кандидат юридичних наук, головний консультант Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України
ORCID ID: 0009-0006-0992-2433

КОЛАБОРАЦІЯ З ДЕРЖАВОЮ-ОКУПАНТОМ У СВІТЛІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЛОГІКА СТВОРЕННЯ ТЕКСТУ ЗАКОНУ

Істинна думка – це така думка, яка відповідає тому, що є насправді. Істинна думка правильно, адекватно відтворює об'єктивну дійсність[1].

Постановка проблеми. Наразі на відповідних щаблях публічної влади вже піднімається питання стосовно необхідності формування концепції післявоєнної відбудови територій як тих, де відбувалися бойові дії, так і тих, що знаходились під окупацією. Важливою частиною такої відбудови є встановлення взаємодії між особами, які залишились проживати на тимчасово окупованих територіях у період окупації, та законними органами державної влади України. Мова не лише про запобігання проявам посягання на національну безпеку держави, а й про відновлення довіри місцевого населення до органів публічної влади, які у своїй діяльності покликані реалізовувати концепцію правової держави.

Питання законодавчого врегулювання відповідальності за колабораційну діяльність останнім часом постає все гостріше й гостріше. Від початку збройної агресії Російської Федерації проти України минуло понад одинадцять років, а з початку повномасштабного вторгнення – понад три роки. Хоча безпосередня криміналізація колабораційної діяльності відбулася лише у березні 2022 року, тобто лише після повномасштабного вторгнення, проте на сьогодні вже одержані практичні результати реалізації цього владного рішення. Однією з рекомендацій Україні, зазначених у звіті Верховного комісара з прав людини ООН щодо ситуації з правами людини під час російської окупації території України та її наслідків, опублікованому наприкінці березня 2024 року, є приведення законодавства у сфері протидії колабораціонізму у відповідність до міжнародних стандартів[2].

Питання соціального і правового визначення колабораціонізму, формування державної політики щодо цього явища є надзвичайно чутливими. Комплексних фахових досліджень надзвичайно мало. До того ж виконані вони переважно в історичній науці. У свою чергу, концептуальні підходи до розв'язання цього питання в науковій юридичній літературі розкриті недостатньо. Так, малодослідженою й досі залишається правова природа колабораціонізму. Відсутня цілісна концепція протиправності колабораційної діяльності (законодавчого визначення її меж), а, відтак, незавершеною

[1] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 14

[2] 'Human rights situation during the Russian occupation of territory of Ukraine and its aftermath'(United Nations Ukraine) <https://ukraine.un.org/en/264057-human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and-its-aftermath>

є концепція законодавчого регулювання, зокрема притягнення до відповідальності за колабораційну діяльність.

Відповідні дослідження у сфері юриспруденції, як правило, окреслюють питання встановлення караності діянь. Дослідження же регулятивної складової законодавчого механізму є епізодичними та фрагментарними. Чи не єдиним джерелом інформації про зміст відповідної державної політики є кримінальний закон. Водночас і науковці, і практики звертають увагу на значні недоліки запропонованих редакцій як диспозицій, так і санкцій. Переважно йдеться про проблеми розмежування уже чинних диспозицій або тих, що передбачені у проектах, а так само про проблеми застосування чинних санкцій, або тих, що визначені у проектах.

Разом із тим комплексний аналіз цього явища не можливо зробити виключно інструментами кримінального права. Окреслена проблема потребує всебічного розгляду так само й з точки зору конституційного права, міжнародного права, теорії державного управління, соціології, психології тощо.

Мета статті. У цьому дослідженні зроблено спробу проаналізувати чинні положення Кримінального кодексу України (далі – КК України), що стосуються проявів колабораційної діяльності, з огляду на закони логіки як науки про закони і правила, яким підлягає мислення людини в процесі пізнання нею істини[1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз відповідних положень КК України виконано з використанням напрацювань провідних закладів вищої освіти в Україні: Київського національного університету імені Тараса Шевченка[2], Національної академії внутрішніх справ[3], Київського університету імені Бориса Грінченка[4], Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого[5], Харківського національного університету внутрішніх справ[6], Львівського державного університету внутрішніх справ[7], Національного університету «Одеська юридична академія»[8], Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича[9], Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»[10].

Виклад основного матеріалу. Як зазначає Є. Письменський, з посиланням на інших авторів, назву кримінально караного діяння «Колабораціонізм» у літературі називають невдалою через те, що кримінальна відповідальність за колабораціонізм як явище взагалі неможлива. Вона може наставати лише за конкретні злочинні діяння, в яких проявляється колабораціонізм[11].

Поняття «колаборант» та пов'язані з ним «колабораціонізм», «колабораціоніст» тощо, будучи похідними з лат. *«collaborare»* (співпраця), загалом можуть набувати як позитивного, так і негативного значення. У позитивній конотації колаборація передбачає спільну діяльність або співробітництво. У негативній – зрадницьку співпрацю з ворогом[12]. Колабораціонізм (у значенні кримінального права) необхідно розмежовувати із співіснуванням – соціальною взаємодією особи, що перебуває на окупованій території, та держави-окупанта, яка характеризується потенційною та реальною нездатністю спричинити шкоду національній безпеці, інтересам свого народу та держави. Із суб'єктивної точки зору така взаємодія – елемент стратегії виживання,

---

[1] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 17.

[2] Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 536; Хоменко І. В. *Логіка: теорія та практика: підручник* (Центр учбової літератури, 2010) 400

[3] Бандура О. О., Гвоздік О. І., Кравець В. М. *Логіка для правознавців : навч. посіб (*Нац. акад. внутр. справ, 2016) 144

[4] Шепетяк О. М. *Логіка: підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Фенікс, 2015) 256

[5] Данильяна О. Г. (ред) *Логіка: підручник* (Право, 2022) 220; Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006); – *Логическая структура состава преступления (текст лекции) (*Харьков, 1974); – *Оценочное понятия права (текст лекции).* (Харьков, 1976)

[6] Бандурка О. М., Тягло О. В. *Юридична логіка : підручник. 2-е вид., переробл. і доповн* (Золота миля, 2017) 216

[7] Бліхара В. С. (ред) *Юридична логіка: підручник* (ЛьвДУВС, 2016) 248; Бліхара В. С. (ред) *Логіка юридична: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях)* (ПП «Арал», 2018) 172

[8] Матюшина І. *Логіка : практикум* (Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Фенікс, 2023) 70

[9] Грекул-Ковалик Т. А., Донченко О. П. *Юридична логіка : навч. посібник* (Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023) 240

[10] Бліхар В. С., Левкулич В. В., Олексюк М. М., Шандра Б. Б., Свищо В. Ю., Матвієнко О. І. *Логіка для юристів: підручник* Вид. 2-ге, перероб. та доп. (Вид-во УжНУ «Говерла», 2022) 316

[11] Письменський Є. О. *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)* (Сєвєродонецьк, 2020) 60

[12] Gordon, Bertram M. 'The Morphology of the Collaborator: The French Case' (1993) 23 (1) Journal of European Studies – Цит. за Письменський Є. О. *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)* (Сєвєродонецьк, 2020) 8

що є вимушеною й недобровільною за своєю природою[1]. Отже, назва статті закону про кримінальну відповідальність не може стосуватися соціального явища в цілому, а повинна містити вказівку на його небажаний аспект чи аспекти[2].

Підхід, за якого назва статті вказує на соціальне явище загалом, може створити хибне враження, що, по-перше, окреме соціальне явище є негативним у цілому, по-друге, воно містить виключно прояви, описані у КК України.

Стосовно першого аргументу слід зазначити, що проживання на тимчасово окупованій території – це дійсність, буденність громадян України, котрі з різних причин не покинули свої домівки на зазначених територіях. Україна визнає та поширює свою юрисдикцію на території та осіб, що перебувають під тимчасовою окупацією. Відповідно, там повинні реалізовуватись положення статей 1 та 3 Конституції України в частині ствердження України як правової держави та відповідальності держави перед особою за свою діяльність. Крім того, повинні функціонувати відповідні правові механізми, що покликані забезпечувати реалізацію зазначених статей. Із цього випливає, що окремі прояви «колабораціонізму» (у широкому значенні), що сприятимуть успішному відновленню державної влади, територіальної цілісності, конституційного ладу в період деокупації, повинні заохочуватись та підтримуватись на рівні держави (охорона здоров'я, освіта, окремі види господарської діяльності тощо).

Подібна позиція випливає також і з міжнародних документів. Так, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. гарантує низку прав для осіб, що знаходяться під її захистом, а також покладає на державу-окупанта низку обов'язків (статті 6, 47–78). Загалом з аналізу тексту зазначеної Конвенції можна зробити висновок, що дотримання прав особи має пріоритет, навіть якщо реалізація цих прав вимагає контакту з державою-окупантом. Більш детально автори розглядали це питання у науковій публікації «Криміналізація колабораційної діяльності у світлі статті 3 Конституції України»[3].

В аспекті другого аргументу необхідно звернути увагу на те, що на основі такого законодавчого підходу суспільство отримує викривлене уявлення про це соціальне явище. Крім того, відбувається стигматизація частини населення, а відповідно і його штучний поділ на окремі групи з наступним протиставленням, що створює підґрунтя для маніпуляцій. Тут необхідно згадати радянський підхід у ставленні до розглядуваного явища, що знайшов відображення, зокрема, в Академічному тлумачному словнику української мови, котрий виходив друком у 1970–1980 роках. Так, у зазначеному виданні колабораціонізм визначався як зрадницьке співробітництво з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під час Другої світової війни. І наводився такий приклад: «*Він лишався в Києві. І знаєте, .. кажуть, що він мав справи з німцями, лікував їх.. Це ж колабораціонізм. (Натан Рибак, Час, 1960, 345)*»[4].

Приведений наратив варто порівняти з відсутністю практики кримінального переслідування за колабораціонізм, зокрема під час Другої світової війни, в європейському законодавстві[5]. Крім того, знов постають запитання: а наскільки коректно визначено коло відповідних проявів? Чи не виникає ситуація пробільності у регулюванні або надмірної репресії?

Передусім необхідно визначити коло норм, що уже передбачають кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Так, М. Пашковський зазначає, що наразі КК України включає

---

[1] Письменський Є. О., Головкін С. В., Коваленко А. В., Коваленко В. В. *Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник* (Дакор, 2023) 33

[2] Примітка. Термін «колабораційна діяльність» є недосконалим і з лінгвістичної точки зору. Як зазначено вище, буквальний переклад слова «collaborare» це «співпраця». За свою природою співпраця реалізується через діяльність, отже словосполучення «колабораційна діяльність» містить смислову тавтологію. Водночас, оскільки це словосполучення включено у систему юридичної термінології та введено в законодавчий обіг, наразі відмовитись від нього чи замінити іншими відповідниками не можливо. Проте, подібна ситуація лише підкреслює необхідність системної роботи над удосконаленням юридичної термінології та створенням відповідників, що змістовно та граматично враховували б правила української мови. На сьогодні прикладом початку такої роботи можна вважати Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів, укладений спільно фахівцями Конституційного Суду України та Інституту української мови НАН України. – https://ccu.gov.ua/library/movnyy-komentar-do-konstytuciyi-ukrayiny-ta-inshyh-normatyvnyh-aktiv-2025-roku

[3] Теплюк М. О., Нижник А. І., Тубелець О. С., Кучмар О. О. 'Криміналізація колабораційної діяльності у світлі статті 3 Конституції України' (2023) 11–12 Юридична Україна

[4] *Словник української мови: в 11 томах. Том 4* (1973) 216

[5] Іларіонов О. 'Захист від колабораціонізму: спроба друга' <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/29863>; Письменський Є. О. *Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)* (Сєвєродонецьк, 2020) 101–102

несистематизований корпус кримінально-правових норм щодо співпраці з ворогом. Зокрема, за широкого підходу взаємодія з ворогом може охоплюватись ознаками, передбаченими: ст. 109 («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»); ст. 110 («Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»); ст. 110[2] («Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України»); ст. 111 («Державна зрада»); ст. 111[1] («Колабораційна діяльність»); ст. 111[2] («Пособництво державі-агресору»); ст. 112 («Посягання на життя державного чи громадського діяча»); ст. 114[1] («Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань»); ст. 114[2] («Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»); ст. 436[2] («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників»)[1].

Загалом погоджуючись із тезою про «багатоликість» форм співпраці з ворогом, насамперед слід зупинитись на вузькому підході до питання відповідальності за колабораціонізм за КК України, яким відповідно до предмета назви охоплюється лише ст. 111[1] («Колабораційна діяльність»), і визначити місце цієї статті у системі норм про кримінальну відповідальність за співпрацю з ворогом.

Як відомо, однією з форм мислення, що вивчаються та якими оперує логіка, є поняття, котре відтворює предмети та явища в їх істотних ознаках[2]. «Колабораційна діяльність» – поняття КК України, і як будь-яке поняття воно має зміст й обсяг. У свою чергу, зміст поняття – це сукупність суттєвих ознак предметів, на підставі яких їх узагальнюють та виокремлюють у класи. Обсяг поняття – це клас предметів, які узагальнюють у понятті і кожному з яких притаманні ознаки, що складають зміст поняття[3]. З огляду на загальноприйняту класифікацію понять «колабораційна діяльність» за обсягом є збірним, загальним поняттям, а за змістом – абстрактним, відносним.

Збірним називається поняття, в обсязі якого узагальнюються не окремі предмети, а деякі множини, що мисляться як окремі предмети[4], тобто кілька або багато предметів одночасно, що спільно утворюють нову дійсність[5]. Такими, наприклад, є поняття «ліс», «бібліотека», «клас», «натовп», «банда» та ін. Особливістю збірного поняття є те, що воно відображає істотні ознаки сукупності предметів, а не ознаки предмета, що створює цю сукупність. Наприклад, поняття «бібліотека» відображає істотні ознаки бібліотеки як сукупності книг, а не ознаки книг. Тому збірне поняття не застосовується до окремих предметів сукупності. Так, не можна одну книгу називати бібліотекою. Цим збірні поняття відрізняються від загальних понять, які застосовуються до кожного окремого предмета, що відображається загальним поняттям. Наприклад, поняття «стіл» застосовується до кожного окремо взятого стола[6].

Загальним є поняття, в обсязі якого узагальнюється більше ніж один предмет[7]. Так, поняття «факт», «явище», «подія» є загальними, оскільки кількість предметів, що підлягають під кожне з них, не піддається обліку[8].

Абстрактним є поняття, що відображає не предмет, а його властивість чи відношення, взяте як са-

[1] Пашковський М. 'Науково-правовий висновок щодо законопроєктів 10136 та 10136–1. Удосконалення правового регулювання щодо відповідальності за колабораціонізм' <https://www.helsinki.org.ua/publications/naukovo-pravovyy-vysnovok-shchodo-zakonoproiektiv-10136-ta-10136–1-udoskonalennia-pravovoho-rehuliuvannia-shchodo-vidpovidalnosti-za-kolaboratsionizm/.> 12

[2] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 25; Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 130–131

[3] Хоменко І. В. *Логіка: теорія та практика: Підручник* (Центр учбової літератури, 2010) 36

[4] Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 148

[5] Бліхара В. С. (ред) *Логіка юридична: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях)* (ПП «Арал», 2018) 167; Бліхар В. С., Левкулич В. В., Олексюк М. М., Шандра Б. Б., Свищо В. Ю., Матвієнко О. І. *Логіка для юристів: підручник* Вид. 2-ге, перероб. та доп. (Вид-во УжНУ «Говерла», 2022) 120.

[6] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 34

[7] Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 148.

[8] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 33.

мостійний об'єкт думки («тягар», «хоробрість», «вартість», «провина», «талант», «успішність» тощо)[1].

Співвідносними називають пари понять, що відображають такі предмети, існування одного з яких немислиме без існування другого. Зміст такого поняття не має автономного смислу, його зміст є осмисленим тоді і тільки тоді, коли воно похідне відносно будь-якого іншого поняття: «злочин» і «кара», «позивач» і «відповідач», «батьки» і «діти», «причина» і «наслідок» тощо[2].

Зазначене стосується загальної класифікації понять. Водночас необхідно звернути увагу, що поняття «колабораційна діяльність» відбиває кілька явищ, що тісно пов'язані між собою: 1) соціальне явище, притаманне будь-якому випадку окупації території держави; 2) протиправне кримінально каране діяння. У даному випадку зміст і обсяг поняття залежатиме від того, яке саме явище воно відображає.

Змістом поняття, що відображає розглядуване соціальне явище, буде взаємодія населення окупованих територій із державою-окупантом (її представниками). Обсяг становитимуть усі випадки такої взаємодії. Зміст поняття «колабораційна діяльність» у межах кримінально-правового регулювання складатимуть ознаки, що вказують на протиправність діяння у сфері регулювання відносин щодо національної безпеки України. Обсяг становитимуть випадки вчинення діянь, що містять склади відповідних кримінальних правопорушень.

Із нормопроектувальної точки зору необхідно звернути увагу також на назву відповідної статті КК України, оскільки назва теж є поняттям, але не про протиправне діяння, а про відповідну статтю КК України. Зміст назви статті становлять істотні ознаки складів кримінальних правопорушень, що містяться у цій статті, а обсяг – усі такі склади.

Перед тим, як перейти безпосередньо до аналізу положень КК України, що регламентують кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, варто звернутись до питання про те, яким чином норми з'являються у тексті КК України з огляду на логічні прийоми? Як поняття, що описує соціальне явище, стає поняттям кримінального закону? Як формуються поняття, що містяться у КК України?

Із точки зору аналізу кримінально-правового регулювання, кожен склад злочину є юридичним поняттям про суспільно небезпечний вчинок[3]. З огляду на природу і завдання науки логіки, склад кримінального правопорушення, побудований відповідно до її законів, повинен відтворювати істинну думку. Тобто істинним буде такий склад кримінального правопорушення, який максимально точно (без прогалин та ненадмірно) описує небажану поведінку, що посягає на нормальний (чи бажаний) стан суспільно важливих відносин, котрі не можуть бути захищені в менш репресивний спосіб. Максимально точний опис кримінального правопорушення, в свою чергу, забезпечує достатність та ненадмірність застосування заходів кримінальної репресії до правопорушника, що, відповідно, призводить до ефективної реалізації індивідуальної та загальної превенції. Відсутність надмірної репресії як інструменту державного управління є однією з ознак демократичної держави, тобто сприяє реалізації положень ст. 1 Конституції України.

«Істинність» складу кримінального правопорушення закладається в процесі криміналізації діяння. Юридична енциклопедія визначає криміналізацію як віднесення тих чи інших дій (бездіяльності) до злочинних, якщо раніше вони такими не вважалися, з визначенням в Особливій частині кримінального законодавства (нормі) конструктивних ознак складу злочину та можливого покарання за його вчинення. Найважливішими критеріями криміналізації є: 1) оцінка поведінки особи як суспільно небезпечної; 2) визнання поведінки такою, що суперечить моралі та засуджується більшістю громадян; 3) констатація факту, що боротьба з такою поведінкою можлива лише шляхом застосування кримінального покарання і що вжиття інших заходів примусу та заходів переконання для цього є недостатніми; 4) встановлення факту, що зазначене покарання здатне забезпечити загальну та спеціальну превенцію[4].

---

[1] – 34; Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 148.

[2] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 35; Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 149

[3] Бліхар В. С., Левкулич В. В., Олексюк М. М., Шандра Б. Б., Свищо В. Ю., Матвієнко О. І. *Логіка для юристів: підручник* Вид. 2-ге, перероб. та доп. (Вид-во УжНУ «Говерла», 2022) 87; Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 31.

[4] Шемшученко Ю. С. (ред) *Юридична енциклопедія : [в 6-ти т.]* (Укр. енцикл., 2001) Т. 3 : К-М. 392–393.

Як вбачається із зазначеного, визначення терміна «криміналізація» робиться саме через поняття «дія» та «бездіяльність», тобто через поняття поведінки. Таким чином, після здійснення криміналізації у межах окремого виду суспільних відносин існує дозволена (можлива) поведінка та недозволена. Тобто у множині видів і проявів поведінки, що може мати місце у суспільних відносинах, між її різними видами (стосовно окремого об'єкта суспільних відносин) виникає протиріччя: дозволена поведінка та недозволена (заборонена) поведінка.

У відношенні протиріччя знаходяться поняття, зміст одного з яких повністю заперечує зміст іншого поняття, а сума обсягів цих понять вичерпує обсяг родового поняття[1]. Серед прикладів понять, що перебувають у відношенні протиріччя, називають: «винний» і «невинний», «осудний» і «неосудний», «законний» і «незаконний», «злочинний» і «незлочинний», «караний» і «некараний»[2]. У підручниках із логіки вказане співвідношення понять ілюструється схемою, де «А» – це ключова ознака:

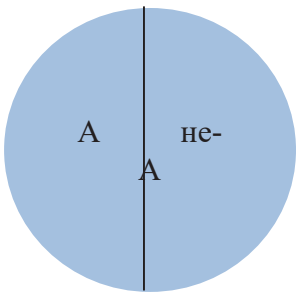

Із зазначеного вище випливає важливий висновок: щоб окреслити коло понять, що заперечують окремо взяту ключову ознаку («не-А»), необхідно передусім окреслити коло усіх понять, що мають «спірну» ознаку (як «А», так і «не-А»), і лише розуміючи обсяг усіх понять, їх можна розмежувати за критерієм наявності чи заперечення цієї ознаки.

Склад кримінального правопорушення – це окремий випадок складу правовідносин. Отже, якщо склад кримінального правопорушення є поняття про суспільно небезпечний вчинок, то можна стверджувати, що склад правовідношення є поняття про суспільно значущу поведінку (позитивну або негативну). При цьому слід звернути увагу, що якщо всі юридичні склади кримінальних правопорушень зібрані й описані в єдиному документі (Кримінальному кодексі України як єдиному джерелі законодавства про підстави кримінальної відповідальності), а також оформлені візуально і стилістично в єдиному стилі, то склади суспільних відносин не мають такого спеціального оформлення і можуть як міститися у спеціальних законах, так і визначатися шляхом системного тлумачення норм різних актів. Проте структура їх складу буде аналогічною структурі складу кримінального правопорушення: визначення права, свободи чи обов'язку, що забезпечується регулюванням (об'єкт відносин), кола суб'єктів, на які поширюється регулювання (суб'єкт відносин), виду поведінки, що є належною, дозволеною або заохочуваною (об'єктивна сторона). Суб'єктивна сторона може проявлятися як в усвідомленому використанні чи реалізації своїх прав або виконанні обов'язків, так і в конформістському ставленні до них. В охоронних галузях права увага приділяється встановленню і доказуванню складу правовідношення, оскільки саме його наявність є підставою для притягнення особи до відповідальності. У регулятивних галузях правовідносини реалізуються переважно вільно, а, отже, немає постійної потреби в установленні і фіксації усіх складових елементів складу правовідношення та їх доказуванні.

І лише на основі законодавчо закріплених уявлень про дозволену і належну поведінку можна визначати неналежну. У випадку криміналізації діяння це означатиме необхідність законодавчого окреслення усіх значимих для правового регулювання проявів поведінки, що може реалізовуватись у суспільних відносинах, і наступного їх розмежування за критерієм протиправності, зокрема кримінальної. Натомість, наявність лише охоронного акта, не забезпеченого регулятивними актами, завжди супроводжується сумнівом щодо повноти та системності охоронних норм (як у частині можливих прогалин, так і в частині надмірної зарегульованості). Без ретельно напрацьованого регулятивного законодавства якісного охоронного законодавства бути не може. Отже, на сьогодні однією з ключових проблем у визначенні відповідальності за колабораціонізм є відсутність відповідного регулятивного законодавства, що могло б чітко окреслити межі бажаної чи дозволеної поведінки.

[1] Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 152

[2] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006)40.

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що саме такий підхід при написанні юридичного документа, за якого регулювання становить гармонійну систему регулятивних та охоронних норм, враховуватиме принцип юридичної визначеності та передбачуваності нормативних положень для суб'єктів реалізації відповідних норм. Саме таке системне законотворення здатне забезпечити реалізацію ст. 3 Конституції України в частині відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, а також утвердження й забезпечення прав і свобод людини як головного обов'язку держави.

У наведеному контексті виникає ще одне запитання: так де ж повинні описуватися заборонені діяння – у регулятивному акті чи охоронному? Тут прикладом може служити ст. 12 Закону України «Про гуманітарну допомогу» від 22 жовтня 1999 р. № 1192-XIV, відповідно до змісту частини другої якої порушеннями законодавства про гуманітарну допомогу, що тягне за собою кримінальну або адміністративну відповідальність згідно із законом, є: використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням; використання гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку; нерозміщення та/або несвоєчасне розміщення спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної допомоги рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою на своєму офіційному веб-сайті; ненаправлення та/або несвоєчасне направлення спеціально уповноваженими державними органами з питань гуманітарної допомоги рішення про визнання товарів (предметів) гуманітарною допомогою до митних органів, податкових органів та інших державних органів; порушення органами, які безпосередньо проводять заходи офіційного контролю щодо товарів (предметів) гуманітарної допомоги, строків проведення відповідних видів контролю товарів (предметів) гуманітарної допомоги.

Як у цьому випадку визначити, які порушення законодавства про гуманітарну допомогу мають наслідком кримінальну відповідальність, а які адміністративну? В чому полягає реалізація державної кримінально-правової політики, і чи може вона реалізовуватись через регулятивні акти? Напевно, це питання варте окремого дослідження.

Стаття 111[1] («Колабораційна діяльність») була внесена до КК України Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» від 3 березня 2022 р. № 2108-IX. Згідно з Пояснювальною запискою до відповідного законопроекту «колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, тому має наставати відповідальність, встановлена законом. Крім того, постконфліктне врегулювання є неможливим без відновлення справедливості та обмеження низки прав осіб, причетних до колабораціонізму…»[1].

Щодо назви статті слід зазначити, що відповідно до вимог техніки нормопроектування назва статті законодавчого акта повинна відповідати змісту її тексту, а також відображати предмет регулювання відповідної норми. Вище були наведені аргументи, чому така назва є невдалою. Тут слід звернути увагу, що зауваження про невідповідність назви статті її змісту доволі часто зустрічається у висновках юридичної експертизи Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України. Тобто юридична техніка формулювання назв статей на практиці є доволі слабкою, і це стосується не лише кримінального законодавства.

Яке ж значення для нормопроектування загалом та для формулювання закону про кримінальну відповідальність, зокрема, має логічна класифікація понять?

За своїм змістом формування тексту закону з точки зору логіки означає створення системи понять, що описує окремі відносини, якими на практиці оперують суб'єкти правозастосування. Чим точніше сформульоване і наповнене необхідним змістом те чи інше поняття, тим ефективніше відбуватиметься його застосування. Визначення змісту й обсягу юридичного поняття є тим інструментом, що дозволяє створити максимально точні механізми управління суспільством. Класифікація понять дозволяє проаналізувати та спрогнозувати на основі притаманних поняттю властивостей (що залежать від їх групової приналежності) можливості точно відображати необхідне явище.

[1] Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» від 21.02.2021 реєстр. № 5144 https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5144&conv=9

Отже, щодо віднесення поняття «колабораційна діяльність» до загальних слід зазначити, що за своєю правовою природою закон розрахований на багаторазове застосування, тобто у контексті техніки нормопроектування використання загальних понять у тексті закону є загальноприйнятим.

Стосовно віднесення зазначеного поняття до відносних слід зазначити, що у науковій літературі йдеться про те, що кримінально карані діяння, які охоплюються поняттям «колабораційна діяльність», містять привілейовані або кваліфіковані склади державної зради. Отже, при здійсненні розмежування на практиці ці два поняття («колабораційна діяльність» та «державна зрада») розглядатимуться разом, особливо враховуючи використання оціночних понять у текстах диспозицій відповідних статей. При цьому віднесення поняття «колабораційна діяльність» до збірних та абстрактних понять є суттєвим «недоліком» у контексті формулювання диспозиції та наступного її застосування. Мовою кримінального закону збірне поняття означатиме сукупність різних проявів суспільно небезпечної поведінки, спрямованої на той самий або однорідні об'єкти посягання. Проте саме зазначена особливість збірних понять являє собою суттєву проблему у контексті створення кримінально-правової норми. Оскільки збірне поняття не відображає ознаки предметів, що створюють сукупність, то зі змісту й обсягу збірного поняття не можливо встановити коло, а також зміст й обсяг понять, що його утворюють. Наприклад, із такими поняттями, як «бібліотека» чи «ліс», це не складно, оскільки сучасна людина добре знайома з поняттями «книжка» чи «дерево». Ці предмети оточують нас у повсякденному житті від народження, а, отже, не є проблемою уявити та описати ознаки, що будуть притаманні сукупностям таких предметів. А тепер спробуємо уявити людей, які ніколи не бачили дерев або книжок. Чи здатні вони на основі істотних ознак збірних понять «ліс» чи «бібліотека» визначити істотні ознаки понять «дерево» чи «книжка»? Навіть коли ми стикаємося з подібними збірними поняттями без контексту, ми потребуємо уточнень, щоб визначитися остаточно з обсягом та змістом відповідних понять. Наприклад, про що йдеться – про змішаний ліс чи буковий праліс? А може мається на увазі ліс рук у класі загальноосвітнього навчального закладу? Так само і з бібліотекою: дитяча, Національна, Олександрійська, медична, особиста. Тобто індуктивні умовиводи у такому випадку зробити простіше, ніж дедуктивні.

Право – це соціальний конструкт. Юридичні закони принципово відрізняються від законів природи тим, що створюються людьми. Відповідно, по-перше, їх створення переслідує заздалегідь визначену мету і повинно сприяти бажаному результату, по-друге, їх можна змінювати. Штучність норм права означає, що вони не можуть мати власного об'єктивного змісту. Змістом їх наділяє людина, суспільство. Тут варто згадати всесвітньо відомого норвезького кримінолога Нільса Крісті, якій зазначав, що злочинів не існує. Існують вчинки, які в умовах того чи іншого суспільства стають злочинами[1]. Тобто, використовуючи у кримінальному законі поняття «колабораційна діяльність», ми не маємо об'єктивних критеріїв для визначення переліку проявів суспільно небезпечної поведінки, що її складають, а, отже, не можемо судити, наскільки зміст законодавчо окреслених діянь, що утворюють юридичний склад кримінального правопорушення, відповідає правовій природі негативного явища. Тим більше не можемо судити, наскільки правовій природі негативного явища відповідає судова практика, заснована на застосуванні збірного поняття, зміст й обсяг якого чітко не окреслені. А це знов відсилає нас до питання існування регулятивного акта.

Аналогічною є й проблема з абстрактними поняттями. В. Є. Жеребкін свого часу зазначав, що конкретному поняттю в дійсності відповідає конкретний предмет або явище. Властивість же, що відтворюється абстрактним поняттям, не володіє предметністю, вона існує сама по собі поза річчю. У світі немає тягаря, вартості, провини самих по собі, а є предмети, що володіють тягарем, вартістю, провиною. Тому, коли ми оперуємо абстрактними поняттями, то можемо називати предмет, який володіє властивістю, що відображається в абстрактному понятті. Але цю властивість не можливо продемонструвати саму по собі як таку[2]. З урахуванням зазначеного, «колабораціонізм», «колабораційна діяльність» – це передусім поведінка, якісь дії, що самі по собі можуть бути

[1] Нильс Кристи *Удобное количество пре ступлений* (2006) 15

[2] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 34.

цілком нейтральними, проте вони мають специфічну властивість, що робить їх небажаними у суспільстві. І знов таки, надзвичайно важливо, щоб зміст цієї властивості був чітко описаний у регулятивному акті. При цьому уявлення про цю властивість має формуватися з урахуванням останніх фахових об'єктивних наукових досліджень та досягнень ідеалів свободи, верховенства права та правової думки цивілізованих націй. До того ж воно має бути закріпленим у регулятивному законі.

Два останніх види понять тісно пов'язані з таким явищем правової дійсності, як оціночне поняття. Це явище є явищем саме правової дійсності, оскільки логіка не знає такого терміна[1]. Основний зміст оціночних понять ані законодавець, ані правова теорія не встановлюють. Суб'єкту пізнання надано право вирішувати, що необхідно розуміти у кожному окремому випадку використання оціночного поняття[2]. Крім того, зміст такого поняття має відкриту незамкнену структуру. Ознаки такого поняття, скільки б їх не було виділено, ніколи не вичерпують всього змісту поняття. Останній залишається відкритим, до нього завжди може бути додано ще одну нову істотну, раніше невідому ознаку, на підставі якої окремий одиничний предмет відносять до класу, що позначається даним поняттям. Такі істотні ознаки можуть встановлюватись безпосередньо суб'єктом, який застосовує відповідне поняття[3]. Таким чином, можливість чіткого визначення змісту й обсягу понять, що застосовуються при формулюванні юридичного складу кримінального правопорушення, гарантує точність і правильність тлумачення, запобігає застосуванню кримінального закону за аналогією.

Як уже зазначалося вище, склад кримінального правопорушення – це юридичне поняття про суспільно небезпечний вчинок[4]. Отже, з точки зору логіки кожен склад кримінального правопорушення повинен мати властивості поняття як категорії науки логіки, тобто мати обсяг і зміст. Зміст цього поняття складатиме сукупність ознак елементів складу відповідного правопорушення. Обсяг – сукупність усіх випадків, що відповідають закріпленим ознакам складу кримінального правопорушення.

Таким чином, Особлива частина КК України – це система понять, що знаходяться між собою у логічному відношенні. При створенні цієї системи та формуванні тексту КК України важливо враховувати природу логічних відношень між поняттями і вимагати дотримання одних відношень, уникаючи інших.

У логіці усі поняття поділяють на порівнювані та непорівнювані. Наразі йдеться про порівнювані поняття, тобто такі, у змісті й обсязі яких наявне дещо спільне («закон» і «указ», «договір» і «угода» тощо). Порівнювані поняття бувають сумісні і несумісні. Сумісними називають поняття, обсяг яких цілком або частково збігається. Зміст сумісних понять різний, але деякі ознаки можуть бути спільними. Серед сумісних понять розрізняють три види відношень: 1) тотожності; 2) підпорядкування; 3) перехрещення (або часткового збігу)[5].

Тотожними називаються поняття, що відображають один і той самий предмет. Обсяг тотожних понять збігається повністю, але зміст різний. Різними є не всі ознаки, а тільки специфічні, видові. Родова ж ознака тотожних понять є спільною[6]. З огляду на зазначене стає очевидним, що немає сенсу створювати різні склади кримінальних правопорушень, котрі регулювали б однакові прояви поведінки.

Відношення підпорядкування існує між такими поняттями, одне з яких входить як частина до обсягу іншого, воно фіксує збіг родового і видового поняття[7]. Наука кримінального права розглядає конкретний склад кримінального правопорушення як видове поняття про кримінальне правопорушення[8]. Відношення підпорядкування реалізується у процесі криміналізації діяння, який означає встановлення відносин підпорядкування між складом нового кримінального правопорушення (як поняттям про таке кримінальне правопорушення) і загальним поняттям «кримінальне правопорушення» (як суспільно небезпечним винним діянням, учиненим суб'єктом кримінального правопорушення).

---

[1] Жеребкин В. Е. *Оценочное понятия права (текст лекции)* (Харьков, 1976) 4

[2] – 11

[3] – 12–13

[4] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 31; Бліхар В. С., Левкулич В. В., Олексюк М. М., Шандра Б. Б., Свищо В. Ю., Матвієнко О. І. *Логіка для юристів: підручник* Вид. 2-ге, перероб. та доп. (Вид-во УжНУ «Говерла», 2022) 87

[5] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 36; Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 150

[6] – 37; – 150.

[7] – 37; – 151.

[8] Жеребкин В. Е. *Логическая структура состава преступления (текст лекции)* (Харьков, 1974) 13.

Також відношення підпорядкування реалізується при розміщенні окремих складів кримінальних правопорушень у відповідних розділах Особливої частини КК України залежно від родового об'єкта посягання.

Перехресними називають поняття, обсяг яких лише частково входить один в одного, наприклад, «свідок» і «родич»[1]. Фактична наявність відношення перехрещення між різними складами кримінальних правопорушень свідчить про недотримання техніки нормопроектування і може створювати на практиці колізії у застосуванні відповідних норм.

Несумісними називають поняття, обсяг яких не збігається в жодній своїй частині. Тут видові ознаки одного поняття виключають видові ознаки іншого. Але родова ознака несумісних понять є спільною. Серед несумісних понять розрізняють три види відношень: 1) супідрядності; 2) протиріччя та 3) протилежності[2].

Відношення супідрядності існує між поняттями, які однаково входять до одного і того самого роду. Обсяг супідрядних понять не збігається у жодній своїй частині. Це означає, що немає предметів, які входили б до обсягу двох супідрядних понять одночасно. Це положення логіки має важливе значення для кримінально-правової теорії та судової практики. Те чи інше конкретне суспільно небезпечне діяння може бути кваліфіковане тільки за якоюсь однією супідрядною статтею Кодексу[3].

Відношення протиріччя було розглянуте вище, коли розглядалося питання логічних процесів, що відбуваються при відмежуванні кримінально протиправних діянь від усіх інших.

Відношення протилежності (супротивності) існує між двома поняттями, з яких одне заперечує друге при допомозі утвердження нових ознак, несумісних з ознаками заперечуваного поняття. Це означає не лише неспівпадання їх обсягів, а й те, що у сумі вони не вичерпують обсягу родового поняття[4].

Окремо слід звернути увагу на кваліфіковані та привілейовані склади кримінальних правопорушень. За своєю природою з основним складом вони перебувають переважно у відношенні підпорядкування, оскільки в межах основного складу мають більше істотних ознак (мають більш широкий зміст у порівнянні з основним складом і, відповідно, менший обсяг). Водночас диспозиція повинна бути сформульована у такий спосіб, щоб й основний, й похідний склади кримінального правопорушення перебували у відношенні супідрядності.

В. Є. Жеребкін зазначав, що формальна логіка досліджує лише одну сторону мислення – його структуру. Формальна логіка, вивчаючи мислення з боку його логічної структури, відхиляється від конкретного змісту думки. Але формальна логіка не байдужа до змісту думки взагалі; вона вивчає логічні форми як змістовні, а не як чисті форми. Формальна логіка відокремлюється від конкретного змісту, щоб виявити структуру логічних форм, розкрити закони будови і зв'язків думки. У самому ж процесі мислення закони і правила формальної логіки настільки тісно пов'язані з конкретним змістом, що ми не можемо перевірити їх дію, не звернувшись до конкретного змісту думки[5].

Що є первинним: назва статті чи її зміст? Очевидно, що зміст статті є ключовим, оскільки застосовується саме норма, а не її назва. Проте у тексті закону чи кодексу ми орієнтуємося і шукаємо інформацію, передусім спираючись на назви статей[6]. Отже, за умови належного формулювання назви (відповідно до вимог техніки нормопроектування) про зміст статті можна судити за її назвою.

Назва статті – це поняття, змістом якого є предмет регулювання відповідної статті, а обсягом – усі предмети регулювання, що охоплюються окремою статтею. Таким чином, можна стверджувати, що співвідношення окремих складів кримінальних правопорушень та назв відповідних статей повинні бути пропорційними. Особливо це стосується привілейованих і кваліфікованих складів криміналь-

[1] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 39; Конверський А. Є. *Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів* (Центр учбової літератури, 2008) 152

[2] – 37, 39; – 152.

[3] – 40; – 153.

[4] – 41; – 153.

[5] Жеребкін В. Є. *Логіка: підручник* (Т-во «Знання», 2006) 17–18

[6] *Примітка*. У вітчизняному законодавстві є приклади текстів, що не містять назв статей. Так, текст Конституції України не містить назв статей, проте її статті достатньо короткі, текст викладено надзвичайно концентровано, цілком зручно при пошуку необхідної норми послуговуватись назвами розділів. Натомість, як негативний приклад можна навести текст Регламенту Верховної Ради України, введений у дію постановою Верховної Ради України від 27 липня 1994 р. №130/94-ВР, що мав великий обсяг та складну нумерацію великих за обсягом статей.

них правопорушень, що передбачені окремими статтями.

Із введенням до тексту КК України складу кримінального правопорушення «Колабораційна діяльність» відбулася диференціація кримінальної відповідальності за державну зраду, за якої більшість діянь, що розглядаються як колабораційні (частини 1–6 ст. 111[1] КК України), утворили привілейовані склади державної зради (ст. 111 КК України), а колабораційна діяльність у формі, передбаченій ч. 7 ст. 111[1] КК України, – кваліфікований склад державної зради[1]. Водночас, оскільки відсутня регулятивна складова, то наразі не можливо зробити висновок про вид відношення понять «державна зрада» та «колабораційна діяльність» виключно на основі назв статей. Висновок про вид логічного відношення у цьому випадку можна зробити лише на основі аналізу диспозицій відповідних норм.

Співвідношення назв статей 111[1] («Колабораційна діяльність») та 111[2] («Пособництво державі-агресору») також потребує додаткового аналізу.

Із визначення колабораціонізму, наданого Академічним тлумачним словником української мови[2], про що йшлося вище, для цілей кримінального закону можна взяти такі основні ознаки цього явища: (1) співробітництво з (2) державою-окупантом чи державою-агресором (3) задля завдання шкоди (4) державі громадянства суб'єкта відповідальності. При цьому співробітництво – спільна діяльність, спільні дії[3], у свою чергу, пособництво – сприяння, допомога[4]. Отже, пособництво можна розглядати як спосіб чи форму здійснення співробітництва. Таким чином, поняття «колабораційна діяльність» та «пособництво державі-агресору» як соціальні явища знаходяться у відношенні підпорядкування.

Стосовно назви ст. 436[2] КК України («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників») слід зазначити, що дії, перераховані у назві цієї статті, так чи інакше дублюють дії, що містяться у диспозиціях статей 111[1] та 111[2]. Отже, в цьому випадку так само вбачаються ознаки відношення підпорядкування. До того ж слід звернути увагу, що ст. 436[2] знаходиться не в розділі I («Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України») Особливої частини КК України, а в розділі XX («Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»). Тобто родовий об'єкт посягання у відповідних кримінальних правопорушень є різним, але диспозиції відповідних норм частково дублюються, що вказує на тісний зв'язок із діяннями, які охоплюються поняттям «колабораційна діяльність». У цьому зв'язку виникає запитання: для чого створювати додаткові склади кримінального правопорушення, які з огляду на зміст назви відповідної статті є привілейованими складами аналогічного привілейованого складу іншого правопорушення (у свою чергу, ст. 111[1] («Колабораційна діяльність») КК України містить привілейовані склади державної зради[5])? Питання, звісно ж, риторичне. Проте його наявність свідчить про проблему побудови системи та ієрархії понять, що використовуються при описі юридично значущих проявів колабораціонізму.

З урахуванням зазначеного вбачається доцільним розглянути те, як на практиці сформульовано склади кримінальних правопорушень, що можуть розглядатися як прояви колабораціонізму, і в якому вони перебувають співвідношенні з іншими відповідними складами в системі Особливої частини КК України.

Поняття «умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора … з метою завдання шкоди Україні» є найширшим за обсягом серед понять, що містяться у відповідних статтях КК України. Проте у диспозиції статті 111[2] КК України воно обмежується лише кількома способами: «шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора». Тобто відбувається обмеження абстрактного поняття за обсягом,

[1] Письменський Є. О., Головкін С. В., Коваленко А. В., Коваленко В. В. *Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник* (Дакор, 2023) 24–25

[2] *Словник української мови: в 11 томах. Том 4* (1973) *216.*

[3] *– 520*

[4] *– 351*

[5] Письменський Є. О., Головкін С. В., Коваленко А. В., Коваленко В. В. *Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник* (Дакор, 2023) 24–25

і таке поняття фактично зведене до низки начебто визначених дій. Проте поняття «реалізація» та «підтримка» (а так само «пособництво» або «допомога», «співпраця») є за обсягом збірними, а за змістом абстрактними. Як було зазначено вище, використання подібних понять у нормативних актах потребує додаткових уточнень, тлумачень, роз'яснень і на практиці призводить до неоднакового застосування розглядуваних норм. У контексті ж норм кримінального закону подібний законодавчий підхід призводить до непрогнозованого і, відповідно, некерованого застосування кримінальної репресії, про ефективність якої годі й вести мову. Отже, хоча звуження обсягу об'єктивної сторони формально відбувається, проте її зміст не набуває ясності.

Також невизначеним є обсяг і зміст поняття «шкода Україні», тобто неможливо встановити критерії для її визначення та вимірювання.

Поняття «допомога» використано також у ч. 7 ст. 111^1 КК України: «надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України».

Відповідно до ч. 1 ст. 111^1 КК України кримінально караним визнається «публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України». Водночас згідно з положеннями ч. 1 ст. 436^2 КК України кримінально караним є «виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього громадянського конфлікту, виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації частини території України». При цьому зі структури речення не можливо точно встановити, чи є слова «виправдовування, визнання правомірною, заперечення тимчасової окупації» окремим діянням, чи має останнє відношення до слів «у тому числі шляхом», тобто є формою виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році. Відношення зазначених понять встановити не уявляється можливим. Відповідно неможливо встановити й співвідношення в цій частині статей 111^1 та 436^2 КК України.

З точки зору ознаки публічності переліку діянь у диспозиції норми, положення ч. 1 ст. 111^1 КК України є вужчими за аналогічні положення ст. 436^2 КК України. Водночас, із точки зору обсягу і суб'єктів здійснення збройної агресії Російської Федерації проти України, положення ч. 1 ст. 111^1 КК України є ширшими за обсягом. Отже, зазначені склади є порівнюваними між собою. Проте представлені набори дієслів, що мали б відображати кримінально каране діяння (наприклад, «публічне висловлювання ідей, покликаних сформувати у цільової аудиторії уявлення про відповідні події в Україні, відмінні від офіційної позиції держави Україна, з метою завдання шкоди її національній безпеці»), між собою перебувають у складних логічних відношеннях (перехрещення, підпорядкування, можливо, тотожності). Їх варто було б замінити спільним поняттям, розробленим спеціально для цілей КК України, що максимально точно відображало б істотні ознаки відповідного явища. Створення спеціальних складних понять для цілей закону, зокрема КК України, повинно бути частиною культури нормопроектування, щоб запобігти зазначеним вище небажаним ситуаціям.

Крім того, у наведеному випадку надзвичайно складно встановити логіку виокремлення кваліфікованого (за ознакою виду та розміру покарання) складу кримінального правопорушення. Передбачена ч. 1 ст. 111^1 КК України кримінальна відповідальність за «публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора» кореспондує із передбаченою у ч. 1 ст. 111^2 КК України кримінальною відповідальністю за «підтримку рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора». Хоча ці дві норми за змістом і пов'язані між собою, проте становлять різні склади кримінальних правопорушень. У першому випадку криміналізовано підбурювання

до діяння (це стадія підготовки), у другому – саме діяння. Тобто наразі існують й усічений, й формальний склади кримінального правопорушення стосовно тих самих діянь, що розміщені у різних статтях КК України. При цьому виникає ще одне запитання: хіба заклики до підтримки не можуть бути формою підтримки як такої?

У частині закликів до співпраці слід зазначити, що поняття «співпраця» у тексті КК України використовується лише два рази, і обидва – у статті 111^1. Як поняття «співпраця» співвідноситься з поняттями «пособництво», «допомога», «взаємодія» чи «реалізація рішень»? У чому особливості змісту й обсягу цього поняття, що законодавець вирішив використати його у тексті закону? Які саме види діянь приховує в собі це збірне поняття? Можна сподіватися на те, що коментарі та судова практика дадуть відповідь на це запитання. Проте найкращу відповідь міг би дати лише регулятивний закон.

Крім того, «виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України» (ст. 436^2 КК України) можуть бути розцінені як форма «реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора» (ст. 111^2 КК України). Отже, ці поняття перебувають у відношенні підпорядкування. Так само формою реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора можуть бути й глорифікація визначеного переліку осіб та виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році (ч. 2 ст. 436^2 КК України).

Таким чином, наразі до законодавчого обігу введено три доволі широких поняття: 1) «колабораційна діяльність», що визначається у КК України через зміст диспозицій норм ст. 111^1 КК України, 2) «пособництво державі-агресору», що визначається через диспозицію ст. 111^2 КК України як безпосередньо пособництво (умисні дії, спрямовані на допомогу державі-агресору), та 3) умисні дії, спрямовані на допомогу збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора. Останнє свідчить, що назва статті 111^2 за змістом вужча за диспозицію статті.

Зазначені абстрактні поняття покликані узагальнено відображати кримінально карану взаємодію громадян України із державою агресором (державою-окупантом), що не може бути кваліфікована як державна зрада. Проте на підставі зазначеного вище можна стверджувати, що у цьому разі не дотримується принцип супідрядності понять, що є основою формування системи норм КК України. Для чого вводити до КК України три невизначені абстрактні поняття, зміст яких неможливо точно встановити та які так чи інакше перетинаються і спрямовуються на врегулювання однотипних суспільних відносин?

Ще одна проблема використання понять «допомога», «колабораціонізм», «співпраця» тощо полягає в тому, що більшість із цих слів нам добре знайомі, будучи весь час на слуху. Проте використання цих слів у текстах диспозицій Особливої частини КК України має свою специфіку у порівнянні із загальним вживанням. І це стосується як прийняття рішення про їх використання у тексті закону, так й застосування норм, що містять такі поняття.

Фактично дублюються між собою положення ч. 4 ст. 111^1 КК України щодо «передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора» та положення ст. 111^2 КК України в частині «передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора». Навряд чи хтось стверджуватиме, що зазначені переліки адресатів отримання таких ресурсів переслідують мету описати принципово різних суб'єктів і що ця різниця настільки велика, що потребує створення окремого складу кримінального правопорушення. Здається, різниця у цих випадках лише в описі – здебільшого це проблема нормопроектувальна, ніж концептуальна. Отже, можна зробити висновок, що зазначені поняття є тотожними.

Також варто зазначити, що поняття «матеріальні ресурси» та «інші активи» є збірними, а тому будь-яке тлумачення фахівцями чи судами буде сумнівним з точки зору повноти, об'єктивності визначення переліку предметів, що входять до цього поняття, їх кількості.

Цікавий випадок описує у своїй праці Є. Письменський. Так, вироком Буринського районного суду Сумської області у діях громадянина України було встановлено склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111[1] КК України (передача матеріальних ресурсів збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора).

Відповідно до фабули справи наприкінці березня 2022 р. громадянин України з метою безперешкодного переміщення через російський блок-пост добровільно вступив у контакт з представниками держави-агресора. Під час спілкування з ними повідомив, що він працює кочегаром у котельні Буринської центральної районної лікарні та кожного дня їздить на роботу. З метою уникнення перевірки документів та спрощеного перетину блок-посту він домовився передавати їм матеріальні ресурси. Далі він «не одноразово добровільно передавав матеріальні ресурси: воду та цигарки, в яких мали потребу збройні чи воєнізовані формування держави-агресора, для забезпечення їх окупаційної діяльності на території Буринської ОТГ», а так само «за власні кошти придбав для невстановленого під час слідства представника збройного чи воєнізованого формування держави агресора сім- картку мобільного оператора «ВФ Україна» (!)[1].

Крім того, Є. Письменський звертає увагу на те, що у цій справі могло мати місце помилкове незастосування до громадянина України норми про малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК України). Проте аналіз даних судової статистики щодо застосування норм про малозначність діяння при винесенні вироків, пов'язаних із колабораціонізмом, свідчить про відсутність такого застосування в принципі. Так, авторами в Єдиному державному реєстрі судових рішень було сформовано запит на пошук усіх видів рішень щодо застосування статей 111[1], 111[2] та 436[2] КК України судами усіх інстанцій за весь період існування зазначених статей, що містять слова «малозначне діяння» у відповідних відмінках. Станом на 2 червня 2025 р. були відсутні будь-які рішення щодо застосування малозначності.

Висновки. Аналіз співвідношення понять КК України стосовно колабораційної діяльності, що визначають істотні ознаки як відповідних складів кримінальних правопорушень, так й елементів складів кримінальних правопорушень, свідчать про відсутність їх чіткої системи та ієрархії. З урахуванням зазначеного вважаємо, що юридична визначеність – це не просто абстрактна вимога дотримання положень ст. 8 Конституції України. Вона покликана забезпечувати точне розуміння кожної норми, коли будь-яке використане в тексті норми поняття повинно мати чітко окреслені зміст і обсяг. Особливо це актуально саме для КК України, де чітке розуміння змісту й обсягу понять дає можливість визначити наявність чи відсутність підстав для притягнення особи до найбільш репресивного виду відповідальності.

Колабораціонізм – це соціальне явище, що потребує не лише усвідомлення та констатації факту його існування, а й створення відповідного поняття, визначення його ознак та властивостей, вивчення впливу на функціонування та розвиток суспільства, вирішення питання щодо необхідності його правового врегулювання, в тому числі інструментами кримінального закону. Позитивне вирішення питання щодо необхідності правового врегулювання колабораціонізму означає необхідність створення юридичного поняття, що передбачає розробку юридичної концепції та включає опис істотних із точки зору права ознак відповідного явища й обґрунтування необхідності правового регулювання проявів цього явища.

Проведене у цій статті дослідження має своєю метою привернути увагу до проблеми створення тексту нормативно-правового акта, що повинен належним чином відображати як відповідне явище, так і його законодавче унормування.

Автори висловлюють глибоку вдячність за небайдуже та уважне ставлення до проблематики, висвітленої у статті, Павлу Юхимовичу Грищенку, доктору філологічних наук, професору, директору Інституту української мови НАН України, чия щира зацікавленість та фахові рекомендації допомогли авторам прискіпливіше поглянути на проблему, уникнути помилок, переосмислити деякі аргументи і зробити дослідження більш досконалим.

[1] Письменський Є. О., Головкін С. В., Коваленко А. В., Коваленко В. В. *Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник* (Дакор, 2023) 64–65; Вирок Буринського районного суду Сумської області від 21 грудня 2022 року справа № 574/369/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107991214

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Proiekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv (shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist)» vid 21.02.2021 reiestr. № 5144 https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5144&conv=9 (in Ukrainian)

Cases

2. Vyrok Burynskoho raionnoho sudu Sumskoi oblasti vid 21 hrudnia 2022 roku sprava № 574/369/22 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107991214 (in Ukrainian)

Bibliogrsphy

Authored books

1. Bandurka O. M., Tiahlo O. V. *Yurydychna lohika : pidruchnyk. 2-e vyd., pererobl. i dopovn* [Legal logic: textbook. 2nd ed., revised and supplemented] (Zolota mylia, 2017) 216 (in Ukrainian)
2. Bandura O. O., Hvozdik O. I., Kravets V. M. *Lohika dlia pravoznavtsiv : navch. posib* [Logic for lawyers: a textbook] (Nats. akad. vnutr. sprav, 2016) 144 (in Ukrainian)
3. Blikhar V. S., Levkulych V. V., Oleksiuk M. M., Shandra B. B., Svyshcho V. Iu., Matviienko O. I. *Lohika dlia yurystiv: pidruchnyk Vyd. 2-he, pererob. ta dop.* [Logic for lawyers: textbook 2nd ed., revised and supplemented.] (Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 2022) 316 (in Ukrainian)
4. Hrekul-Kovalyk T. A., Donchenko O. P. *Yurydychna lohika : navch. posibnyk* [Legal logic: textbook] (Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha, 2023) 240 (in Ukrainian)
5. Khomenko I. V. *Lohika: teoriia ta praktyka: pidruchnyk* [Logic: Theory and Practice: Textbook] (Tsentr uchbovoi literatury, 2010) 400 (in Ukrainian)
6. Konverskyi A. Ye. *Lohika (tradytsiina ta suchasna): Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Logic (traditional and modern): Textbook for students of higher education institutions] (Tsentr uchbovoi literatury, 2008) 536 (in Ukrainian)
7. Matiushyna I. *Lohika : praktykum* [Logic: practical] (Nats. un-t «Odes. yuryd. akademiia». Feniks, 2023) 70
8. Nyls Krysty *Udobnoe kolychestvo pre stuplenyi* [A good amount of criminals] (2006) 184
9. Pysmenskyi Ye. O. *Kolaboratsionizm yak suspilno-politychne yavyshche v suchasnii Ukraini (kryminalno-pravovi aspekty)* [Collaborationism as a socio-political phenomenon in modern Ukraine (criminal legal aspects)] (Sievierodonetsk, 2020) 121 (in Ukrainian)
10. Pysmenskyi Ye. O., Holovkin S. V., Kovalenko A. V., Kovalenko V. V. *Rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti : prakt. posibnyk* [Investigating collaborative activities: a practical guide] (Dakor, 2023) 260 (in Ukrainian)
11. Shepetiak O. M. *Lohika: pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Logic: a textbook for students of higher education institutions] (Feniks, 2015) 256 (in Ukrainian)
12. Zherebkin V. Ie. *Lohika: pidruchnyk* [Logic: textbook] (T-vo «Znannia», 2006) 14 (in Ukrainian)
13. – *Lohycheskaia struktura sostava prestuplenyia (tekst lektsyy)* [Logical structure of the composition of the crime] (Kharkov, 1974) (in Russian)
14. – *Otsenochnoe poniatyia prava (tekst lektsyy)* [Evaluative concept of law] (Kharkov, 1976) (in Russian)

Edited books

15. Blikhara V. S. (red) *Lohika yurydychna: navchalno-metodychnyi posibnyk (u skhemakh i tablytsiakh)* [Legal Logic: A Teaching and Methodological Guide (in Diagrams and Tables)] (PP «Aral», 2018) 172 (in Ukrainian)
16. – *Yurydychna lohika: pidruchnyk* [Legal Logic: Textbook] (LvDUVS, 2016) 248 (in Ukrainian)
17. Danyliana O. H. (red) *Lohika: pidruchnyk* [Logic: textbook] (Pravo, 2022) 220 (in Ukrainian)
18. Shemshuchenko Yu. S. (red) *Yurydychna entsyklopediia* : [Legal Encyclopedia] [v 6-ty t.] (Ukr. entsykl., 2001) T. 3 : K-M. 392–393 (in Ukrainian)

Non-authored books

19. *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. Tom 4* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes. Volume 4] (1973) 216 (in Ukrainian)

Journal articles

20. Gordon, Bertram M. 'The Morphology of the Collaborator: The French Case' (1993) 23 (1) Journal of European Studies (in English)

21. Tepliuk M. O., Nyzhnyk A. I., Tubelets O. S., Kuchmar O. O. 'Kryminalizatsiia kolaboratsiinoi diialnosti u svitli statti 3 Konstytutsii Ukrainy' [Criminalization of collaborative activities in the light of Article 3 of the Constitution of Ukraine] (2023) 11–12 Yurydychna Ukraina (in Ukrainian)

Websites

22. 'Human rights situation during the Russian occupation of territory of Ukraine and its aftermath'(United Nations Ukraine) <https://ukraine.un.org/en/264057-human-rights-situation-during-russian-occupation-territory-ukraine-and-its-aftermath> (in English)
23. Ilarionov O. 'Zakhyst vid kolaboratsionizmu: sproba druha [Defense against collaborationism: a friend's attempt] <https://blog.liga.net/user/aillarionov/article/29863> (in Ukrainian)
24. Pashkovskyi M. 'Naukovo-pravovyi vysnovok shchodo zakonoproiektiv 10136 ta 10136–1. Udoskonalennia pravovoho rehuliuvannia shchodo vidpovidalnosti za kolaboratsionizm [Scientific and legal opinion on draft laws 10136 and 10136–1. Improving legal regulation regarding liability for collaborationism] <https://www.helsinki.org.ua/publications/naukovo-pravovyy-vysnovok-shchodo-zakonoproiektiv-10136-ta-10136–1-udoskonalennia-pravovoho-rehuliuvannia-shchodo-vidpovidalnosti-za-kolaboratsionizm/.> (in Ukrainian)

Теплюк М. О., Тубелець О. С.

Колаборація з державою-окупантом у світлі кримінальної відповідальності: логіка створення текст закону

У статті висвітлюються актуальні питання формування тексту закону про кримінальну відповідальність через призму застосування законів логіки. На прикладі норм про колаборaційну діяльність розглянуто проблеми практики нормопроектування: визначення та нормативного опису видів суспільно небезпечної поведінки, співвідношення регулятивних та охоронних актів, формування понять Кримінального кодексу України, створення їх системи та ієрархії.

Проаналізовано властивості понять, що використовуються у статтях 111^1, 111^2, 436^2 Кримінального кодексу України, з огляду на їх логічну класифікацію, логічні відношення, що утворюються між ними, та вплив використання абстрактних, збірних та оціночних понять на практику застосування відповідних норм.

На основі розглянутих прикладів практики нормопроектування обґрунтовано необхідність системного перегляду підходів щодо правового регулювання у сфері боротьби із колаборaціонізмом з урахуванням законів логіки як при формуванні концепції кримінально-правового захисту суспільних відносин, так і при безпосередньому формуванні тексту закону про кримінальну відповідальність.

***Ключові слова**: колаборaціонізм, колаборaційна діяльність, закони логіки, закони логіки в процесі криміналізації діяння та формування тексту закону, поняття, система понять, ієрархія понять.*

Tepliuk M. O., Tubelets O. S.

Collaboration with occupying state in the light of criminal responsibility: logic of the text of law creating.

The article is devoted to the actual issue of creating of the text of law on criminal responsibility in accordance with laws of logic on the examples of rules on collaboration activity.

The article examines the problem of law text making practice: definition and legal description of different kinds of socially dangerous behavior, relation between regulatory laws and protective laws, creating of the terms of Criminal code of Ukraine, building of their system and hierarchy.

On the basic of logic theory it is considered main logic characteristics of terms, described logic characteristics of legal terms, justified the impact of logic characteristics of legal terms on efficiency of the mechanisms of legal regulation and predictability of the law enforcement.

The authors analyzed characteristics of legal terms which are used in the articles 111^1, 111^2, 436^2 of Criminal code of Ukraine in accordance with their logic classification, logic relations between them, influence of using abstract terms, umbrella terms and evaluative terms on the practice of law provisions fulfilling.

On the basic of examples of the law text making practice the authors justified necessity of systemic review of the approaches of the legal regulation in the sphere of fighting against collaborationism in accordance with laws of logic in creating of criminal legal defense of social relations as well as in creating of the text of law on criminal liability.

***Key words**: collaboration, collaboration activity, laws of logic, laws of logic in the process of criminalization, laws of logic in the process of creating of the text of law, term, system of term s, hierarchy of terms.*

Стаття надійшла до редакції:28.10.2025 р.

Прийнята до друку: 20.11.2025 р.